

Matisz László A HANGOK VONZÁSA ÉS TASZÍTÁSA

4. zenei viszonyok

Amióta iparszerűen készülő zenei hangfelvételek és elektronikus média létezik, a zene is része a valósághoz tartozó alapzajnak. E jelenséget sokan kedvelik, azok száma sem kevés, akik sorscsapásként élik meg, legtöbbünknek viszont teljesen közömbös. Talán nem szükséges felsorolni, milyen körülmények közepette, hányféle helyzetben és irányokból hümmög, bömböl, dübörög, zizeg valamilyen hangforrás, ami leginkább hangszóró. Ma már szinte lehetetlen elkerülni ezeket, kötelező együtt élni velük, vagyis ezzel a körülménnyel együtt alakul bennünk valamilyen viszony a zenéhez. Akinek nem tetszik a valóság hangzó tereinek, főleg a nagyvárosokra jellemző terheltsége, érthetően nehezebb helyzetben van; megszokhatja, megkedvelheti, hogy mindig mindenütt szól valami, némán elfojthatja magában a kényszerű hangj körülmények okozta frusztráltságot, esetleg szelektív süketésre tréningezve kénytelen lesz a saját agyában kifejleszteni a "hangzó szemét közömbösítő" funkciót.

Főleg az úgynevezett igényesek problémája ez, akik általában tudják, hogy milyen zenei *műfajt*, s minek a hangját kedvelik. Az életrealóbbak emiatt is hagyják, hogy a nagy erővel hódító tömegkultúra akadály nélkül elérje őket. Így - naprakészen -, legfeljebb azon belül igyekeznek válogatosabbak, ezáltal egyénibbek lenni. Ha a zene iránt teljesen immunis humán populációval nem számolunk, feltehetően ők, vagyis a zeneileg valamilyen szinten "tájékozottak" vannak a legtöbben. Számukra többnyire apró örömet jelent, ha a hétköznapi hangzó tér alapzajából valamelyik kedvencük hangját vélik átszűrni - pontosabban annak örülnék, ha azt be tudják azonosítani. A melódia felismerésének képessége, a dallam-memória átlagos fejlettsége kell csupán hozzá. A zenei viszonyulást illetően ez a fajta képesség, fogékonyság jellemző az emberek legnépesebb hányadára - vagyis muszáj néhány gondolatot nekik szentelni.

Nem feltétlenül popzenekedvelők tartoznak a fent jelzett nagy merítéshez, de mindenképpen azok, akiket a populáris zene vonz. Hogy mely műfajokat sorolhatnánk ide, gyakorlatilag lényegtelen; mert a hangok igazsága, a zene-jelenség fontossága szempontjából mindegy, hogy klasszikus-, operett- vagy rockslágerek híveiről, könnyűzenei divatok követőiről, vagy a népszerű "komolyzene" kizárólagosságával büszkélkedő, művelt polgárokról beszélünk. A zenéhez való viszonyuk az, ami közös bennük, és az összes többi populáris, kommersz-zenefogyasztóban, illetve a valóban értékes zenéhez is kommersz fogyasztási szokásokkal viszonyulóknban - s ez utóbbi talán lényegesebb is, mint a fogyasztott zene objektív minősége. A gyermek- és kamaszkorban kialakuló zenei identitás ebben a népes rétegben ugyanúgy megvan, mint bárki másban, de bennük, azaz a nagy többségben egy nagyon fiatalon fixált állapotban.

A megrekedésnek nagyon sok oka lehet, ezek közül csak néhány, tipikusnak vélhető érdemes megjegyeznünk. Ilyen például a háttér-zene, mellyel igen gyakran élt, s él együtt a zeneileg fixált ember. A bekapcsolva felejtett rádiókkal, tv-ekkel és egyéb "zenélő" készülékekkel, barátságos alapzaj veszi körül az embert vagy társaságot, melyben külön örömmek számít felfedezni az ismerős melódiát. Ha erre nem adódik lehetőség, a népszerű zenei műfajok atmoszférateremtő képességével, azaz hangulatával is jól elvagyunk. Ugyanis az érzékek minden más hangj és zenei inger iránt közömbössé tómpulnak, különösen, ha a potméterek beállítására is ügyelünk, gondoskodva arról, hogy a háttérzene semmilyen szinten ne emlékeztessen a zene valóságos, élő megszólalásra. Ha esetleg olyan műfaj szól háttérzeneként - s ez elég gyakori -, mely erősen ritmizált, s jellemzően monoton, akkor a ritmushoz valamilyen szinten alkalmazkodva "dobjuk fel" magunkat és a környezetünket, önkéntelen végtagmozgással. Az ösztépi szokás kialakulásának háttérében egy korszakos jelenség, a néprádió (majd tv) megjelenése dereng. Böven a hi-fi technika elterjedése előtt már jellemző volt a háttérzene, ráadásul akkor még olyan hangminőségben, mely az idők próbáját kiálló, halhatatlan zeneműveket is - sőt, főleg azokat - teljességgel élvezhetetlenné tette. Azok az egyszerűbb lelkek, akik egy ilyen primitív készüléken találkoztak először például klasszikus zenével, pláne operával, érthető módon itélték azok hallgatását teljességgel abnormális időtöltésnek. Tehát a rosszminőségű dobozokból kiszivárgó hangok főleg az igazi zenét utáltatták meg az emberek nagy részével.

A fixáció másik alapvető ismérve valamiféle nehezen megmagyarázható ragaszkodás a rögzített zenéhez. Ennek kiemelkedő fontossága jellemzően szinte teljes egészében lefedi az igényes zenehallgatók legnépesebb hányadát. A rögzítettség itt duplán értendő, vagyis a megkomponált, minden részletében előre megírt zene, és annak kizárólag hangfelvételszerűen megszólaltatott formája. Ugyanis a zeneileg fixált fogyasztó csakis a megbízható, kipróbált és bevált terméket fogyasztja; de azért anyagi áldozatra is képes, főleg ha társadalmilag elterjedt szokásként tapasztalja, hogy egy átlagos család javaihoz hozzátartozik a hi-fi berendezés, vagy a szabadidőbe beiktatott koncertprogram. Ez a réteg a koncerttől is ugyanazt várja, amit a hangfelvételtől ismer - szerencsére az őket kiszolgáló zenei szakemberek (zenészek) ezzel pontosan tisztában vannak, és nem okoznak kellemetlen, azaz váratlan meglepetéseket (különösen, ha úgynevezett play back technikát is alkalmaznak). Alapvetően viszont az a fontos, hogy ne legyen kiszámíthatatlan, ebből adódóan nyugtalanító, vagyis improvizatív a zene. De például a jazz nemcsak emiatt elfogadhatatlan, hanem azért is, mert a jazz-melódia nem barátságos, könnyen megjegyezhető, memóriában rögzíthető; az értelmetlennek ható rögtönzésekről nem is beszélve. A popzenében ugyan előfordulhat néhány ütemnyi improvizatív elem, de azok egyszerű (gyakran egyetlen) harmóniai közege annyira kiszámíthatóvá teszi a benne megszólaltatott néhány hangot, hogy a fogyasztó könnyen túlteszti magát rajta; esetleg a dallam részeként azt is elraktározza magában, főleg ha a monoton ritmus egy pillanatra sem törik meg.

Az ismétlés élményeként megélt - szinte gyermeki - öröm, szintén a populáris zene iránti vonzódást erősíti sokakban. Kevés olyan absztrakció létezik, mely erre képes lenne. Ahogy a gyermek nem tud betelni egy-egy játékkal, mesével, ritmussal, dallammal, úgy a gyermekkori zenei fixációval élő felnőtt sem. A néhányszor megélt élményt minél többször újra kell élni, de ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy nagyon gyakran ugyanarra a konkrét zeneszámr van igény, viszont annak évtizedeken át újrateremtett variációira, szinte a végtelenségig. Furcsa érzelmi viszony köti a fixált zenekedvelőt bizonyos ritmikai, harmóniai vagy hangszerelési klisékhez. S ami különösen bizarr ebben a jelenségben, hogy emberöltők hosszú láncolatán át, generációk sora ragaszkodik gyakran ugyanahhoz az egyszerű zenei formulához. A hangszer-összeállítás, a tempó, a hangerő, a dinamika változhat, de a zenei alapséma ugyanaz marad. Persze az egymást váltó generációk szemszögéből mindig valami új történik, mert szükségük van a saját felfedezés illúziójára, de ez mit sem változtat a lényegen.

A sort még hosszan folytathatnánk, ha ebből valami használható felismerés, vagy összefüggés derengene, de mivel okunk van feltételezni, hogy nem létezik olyan ember, aki a fent jellemzett tömeg tagjaként önmagát azonosítaná, félő, hogy semmiféle tanulság nem születik; vagyis a tények egyszerű felvázolásán túl nem sokra jutunk. Akkor sem, ha újra hangsúlyozzuk: nem műfaji kötődésekről van szó, még csak nem is zenei ízlésekről. A nagy többség kedvencei között is bőven léteznek zseniális melódiák, vagy örökérvényű zeneművek, ezért nem is lenne bölcs dolog minősíteni azokat, akik idetartoznak. Továbbá nem elhanyagolható tény az sem, hogy a fent jellemzett legnépesebb populáció élvezi a zenét és köszöni, jól van. A többi, velük kevésbé egy húron pendülő zenekedvelő típusoknál sokkal kellemesebben szórakoznak, s ha netán valami problémájuk lenne az életben, ahhoz semmi köze nincs a zenének; sőt, akkor inkább kerülik azt. Számukra a zene a kultúra részeként, a jó közérzet háttérének egyik, nem túl lényeges összetevőjét jelenti, melynek igazi jelentősége sohasem volt, és sohasem lesz. Viszont, mivel a fogyasztó réteg legnagyobb hányadát képviselik, ők a média és a zeneület elsősorú célközönsége. Értük, illetve a pénzükért gigászi promóciós- és "sztáripari" gépezetek működnek világszerte; bár pillanatnyilag a sebesen változó technikai hordozók értékesítésének újrászervezése van napirenden. . .

Akár tetszik, akár nem, a legnagyobb embertömeg igényei az elsők. Ha ettől eltérő elvárásokkal, érzékenységgel viszonyulunk a zenéhez, a fősodor oldalvizein fel-felbukkanó "lélekvesztőkben" lehet reménykedni. A többséget pedig illik tisztelni, még ha szomorú összeggésként nem is mondhatunk mást: a magukat zenekedvelőnek tartott emberek legnépesebb csoportja lemarad valamiről, ami az élet esszenciájához vihetné közelebb őket, s ami az életminőségben hagy pótolhatatlan űrt. A hangok, a zene jelentésének lényegi felfogása nemcsak a szellemi és lelki gazdagság feltétele, de a pontosabban érzékelhető és (meg)érthető valóság elfogadásának is.

A zene iránti viszonyulások számos egyéb formáját tanúsító rétegek összességében sem képviselnek akkora tömeget, mint a fent taglalt típus, mégis fontos közülük néhányra kitérni.

Nos, a valóság hangzó terében leginkább tévelygő, csapongó lelkekről beszélhetünk még. Karakteres jellemzőket alig találunk rájuk, emiatt sokan önmagukat is ide sorolnak. Olyan emberek ők, akiket valóban megérinthez a zene, olykor katartikus élményekben is részüik lehet, előfordul köztük zenei függőségben (főleg a zene érzékiségének függőségében) létező fiatal, vagy rezignált öreg, aki úgy érzi, a zenei élmény ezentúl már örökre a magánügye marad, s persze lehetnek közöttük elkötelezett rajongók, sőt, ilyen-olyan szinten működő zenészek is.

A törésvonal köztük és a fixált többség között valahol a mereven rögzített és az állandóan változó, azaz improvizatív jellegű zenei vonzalmak között húzódik. Talán furcsának tűnhet, de ez utóbbi kisebbséghez sorolhatjuk azokat a mélyen klasszikus zenei elkötelezettségben létezőket is, akiknek egyáltalán nem elég az idők próbáját kiállt nagy zeneművek alapos ismerete, mert igényeik és a zenéről való tudásuk olyan szintig finomodott, amelynek következményeként csakis az új élmény lehet elfogadható számukra. Rögzített zenéről lévén szó ez persze csak úgy lehetséges, ha egy-egy, a szakasostól eltérő, új értelmezésű interpretációban, illetve ismeretlen - akár réges-régi -, s persze új, kortárs művek felfedezésében remélik a változást, az állandó megújulást. A zenei nyitottság így számukra sokkal összetettebb, nagyobb tudásra, tájékozottságra épülő, kifinomultabb dolog - de ezzel arányos élmények, nagyhatású felfedezések lehetősége is.

A ténylegesen improvizatív műfajokra (vagyis főleg, vagy csak arra) nyitott közönségről messze nem mondható el ugyanez. Többségük minimális zeneiskolai tanulmányaira építi zenei fogékonyságát, illetve vonzó emberi (partnerkapcsolati) példák vizsik az izlésesebb zenék, vagy artisztikus zenei kísérletek irányába. Kíváncsi, érdeklődő, tartalmas életre törekvő ambiciózus (szép)lelkek teszik ki nagyrészüket. Ők a népzeneiket felszínesen ismerő, bár azt tisztelő, progresszív rock, vagy alternatív modernzene, később büszke jazz- és world music-kedvelők. Minden újdonságra, vagy annak látszatára nyitott fiatalok, akiknek kedvenc időtöltéseik, a mozi, az olvasás, az utazás között ott van a zene is. Viszont a zenei érzékenységük nem rekedt meg valamilyen gyermeki szinten, melynek következményeként szimpatikus tekintetű, hálás közönséget alkotnak.

Emiatt fontos a tisztelet hangján beszélni róluk. Már csak azért is, mert bőven akad közöttük felfedezni vágyó domináns egyéniség, akik, ha nem is csalhatatlanok, de zenei értékrendek ütköztetésére, viszonyítási pontok kijelölésére mindenképp alkalmasak. S ez utóbbi eleven emberi tényezőnek igen fontos szerepe volt mindig az improvizatív zenei műfajok változásaiban.

Mert bár a nagy improvizatív zenei korszakok megújulását egy-egy géniusz nevéhez kötjük, s azt tartjuk normálisnak, ha ők, vagyis a kiemelkedő muzikusok hozzák, fogadtatják el a változást a közönséggel, azért sejthetjük, hogy van a háttérben, a valóságos életben némi kölcsönhatás. Az igazi művész az életből merít, arról szól. Magányosan, bezárkózva az elefantsonttoronyban is azt a hangot, azt a rezonanciát keresi, mely lélek és lélek között lehetséges. Vagyis mindenki azt keresi, aki megérti, s akivel megértetheti magát. Az igazi muzikus is. S az a bizonyos valaki egy ember, illetve a közönség soraiban egy-egy lélek lehet - nem a tömeg.

Tehát a nyitott, megszólítható - akár naiv, széplelek is - lehet az az egy, akinek érdemes improvizálni; vagyis leplezetlenül, frázisoktól mentesen, őszintén zenélni. Ha a muzikus nem ezen a hangon szól, könnyen el is veszítheti a zeneileg nem fixált, figyelmes, tisztatekintetű hallgatóját. . .

A különböző emberi éleztakaszokban, életkorokban sokaknál változik a viszonyulás a zenéhez, de nagyon ritkán távolodó irányban. A fiatalkorig megőrzött érzékenység, majd nyitottság szerencsére a legtöbb esetben megmarad; legfeljebb más kedvencek jönnek, finomulnak az érzékek, összetettebb gondolatokra asszociálnak, s normális időtöltéssé válhat a zenehallgatás. Nem csupán lemezhallgatás vagy koncertprogramok vannak, melyek a körülményektől függően vagy elérik a lelket, vagy nem, hanem irányított figyelem és megtermékenyítő hatású befogadás. Az pedig, hogy miféle életmódok és észjárások közepette lehetséges mindez, attól függ, hogy a hangokra, a zenére érzékeny lélek mennyire ismeri fel és tartja tiszteletben önmaga erős, belső igényeként a zenét, mint lételemet. Az érzelmi megtisztulás, a szellemi teljesség lehetőségét érzi-e, vagy csak pihentető kikapcsolódást, a zene lényegi összetevőit engedi be, vagy csupán érzéki kényeztető hatását? Ezek a kérdések már az egyéni fogékonyság és megítélés hatáskörébe tartoznak. Ki-ki maga dönti el.

A zenei viszonyok között még jócskán akadnának típusos módok, de ezek talán nem érdemelnek külön figyelmet. Hacsak azért nem, amiért valamiféle hierarchikus besorolást, társadalmi osztályokat is hajlamosak vagyunk zenei műfajokhoz kötni. Elsősorban a bennfentesség látszatát keltő sznobokra, a "fontos zenei eseményeken" megjelenésükkel demonstrálóokra és helyezkedőkre, valamint a zenét csak alkalmazott dologként felfogókra gondolhatunk. Olyanokra, akik kizárólag valami más tartozékeként, vagy pótszereként használják a zenét: táncmulatságok, bulik, fogadások, trendi partyk, szórakoztató jellegű, vendéglátóipari rendezvények állandó közönsége tartozhat ide, valamint hangulatfestő zenei effektek alkalmazói, olyanok is, akik akár színházi vagy film kísérőzeneként, dramaturgiai szerep nélkül használnak önkényesen kiragadott zenei részleteket; nem ritkán jelentős zeneműveket is, melytől igen messze van az így feldobandó színház vagy film.

A zenei érzéketlenségnek rendkívül találékony formáit sorolhatnánk még. Lázadni ellenük annyi értelme lenne, mint a világ pillanatnyi állapotán moralizálni.